

Szoborkalandok

Irta: Lyka Károly

Az első és legrégebb emlékszobor, amelyet Pesten a 19. században emeltek, jelenleg száz kilométerrel odébb áll, még pedig Kecskeméten. Azóta különböző helyeken vándorolt, de seholy sem tudott begyökerekedni. Kecskemét tehát büszke lehet arra a tényre, hogy az ő homokján vetette meg bronzlábait ez a vándor szobor, de nem lehet büszke magára a szoborra, amely, mi tagadás, a legrosszabbak közé tartozik, bár a legjobbat ábrázolja. És éppen, mert ilyen rossz, esztetikai okokból nem kellett senkinek, mindenki túladdott rajta. Az esztetika tehát bebizonyította, hogy nemesak szellemi hatalom, hanem egyben fuvarozó erő is.

Mondom, ez volt az első nagy emlékszobor Pesten, kivülről csak kőszentek, vagy néhány jelesünk mellszobra volt látható. Ábrázolta pedig Katona Józsefet, a Bánk bán szerzőjét.

Nem az állam emelte, mert hiszen akkor az államot Bécs jelentette, nem is a kormány, mert akkor a Bach-korszak szomorú idejét éltük, de a fejedelem sem, mert a császár, ha már emléket emeltetett Budán, úgy az Hentzi emléke volt, aki a magyarok ellen védte Budát. Hanem állította a saját költségén egy magánember, fiatal matematika-tanár, Tomori Anasztáz, aki, gazdag örökséghez jutva, vagyonát irodalmunk és művészetünk föllendítésére áldozta.

Tomori kiválóan értett a mennyiségtanhoz, de művészeti dolgokban barátai tanácsára szorult. Akikről csak utólag derült ki, hogy szintén nem értenek a művészethez. Volt nekik egy protegált szobrászuk, aki tucatszámra faragta a gyűrűbe és násfába való gemmákat és káméákat, de egyébként gyöngye volt a tehetsége és még gyöngébb a felkészültsége. Züllich Rudolf volt a neve, élete pályája pedig a legkacsaringósabb vonalban húzódott azon a nagy darab földön, amely Erdély, Bécs, Páris, Róma és Egyiptom közt terül el. Ő reá bízta ez a kis szoborbizottság azt a föladatot, hogy a nagy tragédiaíró alakját teljes nagyságban bronzba öntse. Ezzel a bizottsággal is az történt tehát, ami olyan sok más szoborbizottsággal, hogy tudniillik pontosan megtalálta azt az embert, aki a föladat megoldására a legkevésbé alkalmas. Züllich azonban vitézül hozzáfogott a munkához, megmintázta a Bánk bán szerzőjét, amint magasan az ég felé emeli lúdtollát és a felhőkbe irányítja tekintetét, hogy miért, azt nem lehet tudni. A néző, ha szembe helyezkedik a szoborral, éppen az álla alá lát a halhatatlan tragikusnak. Lát azonkívül hosszú kabátot és magasszárú eszmákat is.

Ezt a nagy bronzot, amelyet Tomori tanár úr lelkesége és bőkezűsége teremtett meg, 1858-ban fölállították az akkori Nemzeti Színház homlokzata előtt, hogy örök időkre hirdesse első nagy tragédia-költőnk emlékezetét.

Az örök idők azonban csak két évig tartottak. Ez a két esztendő éppen elég idő volt arra, hogy a pesti esztetikai közvélemény magához térjen ijedségéből. Hangok kezdtek hallatszani, amelyek a kifogások egész sorával illették Pest első nyilvános emlékszobrát. És e hangok egyre erősödtek, erejük végre ellenállhatatlanná vált. A Nemzeti Színház illetékes körei e nyomás alatt 1860-ban, egy szép júniusi napon, csöndben és föltűnés nélkül átszállí-

tották a bronz-Katonát a Nemzeti Színház udvarára, ahova már nem érhetett el a közvélemény kíváncsi szeme. Helyébe pedig, megint csak Tomori tanár úr pénzén, Lendvainak, a nagy színésznek szobra került, minden feltűnés nélkül.

Ez volt Katona József szobrának első vándorlása.

Egyideig tehát az udvaron emelte a felhők felé a tollát a Bánk bán szerzője, távol a nyilvánosságtól, mert annak az udvarnak látogatói csak színészek és írók voltak. Azonban a természet ezeket is megáldotta többé-kevésbé érzékeny idegrendszerrel és most már e szűk udvari körben is hangok kezdtek hallatszani arról, hogy egy ilyen szobor állandó szemlélete huzamosabb időn át türethetlenné kezd válni. Tomori tanár úr, az irodalom hű tisztelője, mielőst tudomást szerzett az „udvari körök“ kedvezőtlen hangulatáról, négy ökröt fogatott egy erős szekér elé és birtokára fuvaroztatta a bronz-művét.

Ez volt a szobor második vándor-útja. De nem az utolsó. Mert végesvégül megkapta azt Kecskemét, a nagy költő szülővárosa. Így került a kecskeméti takácsmester fiának és tragédiaírodalmunk első nagymesterének bronz-emléke a Műkert virágzó bokrai közé. *Ott szépen megékesítették futórózsákkal és remélhető, hogy ezek a futórózsák idővel fölfutnak az egész szobor köré, föl egészen addig a lúdtollig, amelyet bronzeze rendületlenül tart a magasba, nem lehet tudni: miért?*

Ez a Katona József szobra kalandjának rövid története.

Ámde, ha a lavina egyszer megindul, nincs egyhamar megállítás. Ebben az időben hirtelenül ragályossá vált a szobroknak vándorlása. Hogy ez így van, azt rögtön be fogjuk bizonyítani.

Alig egy héttel később, hogy a Katona-szobor önkéntelenül elvándorolt a Nemzeti Színház homlokzata elől a Nemzeti Színház udvarára, nagy cécó színhelye volt Balatonfüred. Ott az irodalmi és megyei körök legélénkebb részvétele mellett, lengő zászlók közt, díszes parádéval szoborleplezés történt. Annak a Kisfaludy Sándornak emlékszobrát avatták fel, aki először öltöztette a költészet palástjába a szép balatoni regéket. Nagy bronzszobrot kapott és temérdek szónoklatot. Megjelent ott mindenki, akinek valami köze volt Kisfaludyhoz, az irodalomhoz, a szoborhoz. Csak a szobrász nem jelent meg. Ő ugyanis szégyelte magát a szobra miatt. Mi több: ezt írásban is adta és a leplezésnek egyik programmpontja éppen ennek az írásnak felolvasása volt. Hertelendy Kálmánnak hívták a bátor férfiút, aki vállalkozni mert a lesújtó írás felolvasására. A szobrász abban beismeri művének tökéletlenségét, de hát, — úgymond, — mégsem ő a hibás, a baj oka, nézete szerint, a hazai viszonyokban keresendő ésatöbbi ésatöbbi. Jókaí ugyan csipős kritikát írt erről a szoborról, de már későn érkezett,

mert az első követ maga a szobrász dobta a saját művére, még pedig éppen a leleplezés ünnepélyén.

A bronz-Kisfaludy ezek után még tizenhét évig állott Balatonfüred piacán. Az egész szobor egy óriási köpönyeg volt, amelyet egy fej koronázott és amely bronz-csizmán állott. Sokkal több nem volt rajta észlelhető a legnagyobb jóakarattal sem. De mint minden jóakarattal, úgy ez is idővel lankadásnak indult. Hangok kezdtek hallatszani, amelyek egyre kedvezőtlenebbé és egyre hangosabbá váltak. Egy olyan balatonfüredi közvélemény öltött látható alakot, amely a szobor sürgős kicserélését követelte. Végre akadt egy főúri szobrász: báró Vay Miklós, aki vállalkozott rá, hogy ingyen megminta a Kisfaludy Sándor újabb szobrát. A régi szobrot szépen leemelték kőtalapzatáról, négy ökröt fogtak eléje s meg sem álltak vele Bécsig, ahol beolvasztották. Így vált Kisfaludy Sándor első szobrából az, ami eredetileg volt, tudniillik: nyersanyag.

De ki volt a szobrász, aki a saját szobrának leleplezésén nem mert megjelenni? Természetesen megint csak Züllich Rudolf, ugyanaz, akinek Katona-szobrát éppen egy héttel előbb távolították el a Nemzeti Színház elől. Mert a játék a történelem ritmusa szerint ismétlődött: megint akadt egy szoborbizottság és megint megtalálta pontosan azt az embert, aki a kifizűzött föladat megoldására a legkevésbé volt alkalmas. Ez a történet élénken alátámasztja a logikának azt a régi szabályát, hogy ugyanazok az okok ugyanazokat a következményeket eredményezik.

A 67-es kiegyezés előtt egyáltalán sok baj volt a szobrokkal. Mert akkor még javában virágzott egy szoborfelállítási tényező, amely a legfélelmesebbek közé tartozott, mert a legostobább volt. Ez a tényező, amely nélkül nem volt szobor emelhető, a cenzúra volt. Egy vérbeli osztrák cenzor a legjámborabb képben, bronzban és márványban is forradalmi izgatást szimatolt. Ilyen izgatásnak minősítették például Kisfaludy Károly mellszobrának köztérre való állítását és évek peregték le, míg végre, nagynehezen, megadatott a legfelső engedély, hogy a vígjáték ősmestere a Nemzeti Múzeum kertjében közszemlére kerülhessen. Előbb azonban évekig tartó aktaváltásnak kellett leperegnie, mert a cenzúra mindenekelőtt kíváncsi volt arra, hogy milyen feliratot fognak vézni a szobor talapzatára. Megnyugtatták, hogy a felirat nem lesz lázító tartalmú, mert mindössze ebből a két szóból fog állani: Kisfaludy Károly. De ez nem nyugtatta meg báró Augusz helytartót, mert most már arra is kiterjedt a figyelme, hogy tulajdonképpen ki a gazdája ennek a szobor-ügynek? Kisült, hogy a Kisfaludy-Társaság. Hónapok múltak el, de engedély helyett újabb kívánságokkal lépett fel a cenzúra. Fel kellett terjeszteni a Kisfaludy-Társaság tagjainak pontos névsorát is. Évek múltak így, a szobor darabokra bontva várta a Nemzeti Múzeum egyik poros rak-tárában a feltámadást. Ezalatt a művész: Ferenczy István, rég elhagyta Pestet és rimaszombati magányába vonult vissza. Szobra talapzatának terve is elkallódott. Idegen kéz, rossz terv alapján helytelen talapzatot készített neki és végül ebben a torzított formában állították fel a Nemzeti Múzeum kertjében. Így született meg egy

szobor az elnyomatás korában. Képzeltető, hogy ilyen eljárás nem gyújthatott kedvet a közönségben emlékszo-brok állítására.

Am ne higyjük, hogy csupán a szobrász kezét kötötte meg a cenzúra. Kiterjedt az minden művészi ügyre, még az egyszerű kiállításrendezésre is, ami akkor politikai kockázatot is jelentett. Úgyis nehéz dolog volt akkoriban egy műtárlat nyelbeütése, százféle akadályt kellett leküzdeni, különösen a bécsi invázió miatt, amellyel szemben a magyar művészek szinte tehetetlenek voltak. E nehéz munkát még súlyosabbá tette a cenzúra beavatkozása.

A művészek csakhamar közvetlen közelből ösmerkedtek meg ezzel a hatalommal. Hiszen az idegen hatalom cenzúrája nélkül még művészi kiállítást sem volt szabad megnyitni Pesten. A cenzor előbb végignézte az összes tájképeket, a portrékat, a csendéletek almáit és poharait, a gipsz-képmásokat és ha nem talált bennük lázító elemet, megengedte a kiállítás megnyitását. Azonban előzőn be kellett mutatni a katalógust is, nehogy esetleg valamely egyébként jámbor festménynek vagy gipszszobornak a címe rossz politikai utakra térítse a közönséget. Mert a cenzor tisztaban volt vele, hogy a művészek kiszámíthatatlanok. Így például Madarász Viktor 1853-ban ki akarta állítani egyik képét, amelyen a cenzor nem talált semmi kivetni valót; annál többet a címben. Mert Madarász „A kuruc és labanc”-nak keresztelte el a képét. Rögtön ki kellett javítani a katalógust és ebben a kép most már mint „Két testvér” szerepel. Persze az egész közönség tudta, hogy miféle két testvérről van itt szó.

Egy ilyen címügye nyole évvel később Than Mór-nak is akadt. Ő a divatos katonafogdosásról festett képet „Ujoncozás” címmel. Ebből az a baj támadt, hogy a cenzúra célzást látott benne a jelen állapotra és féltette ilyesmitől a derék tárlatlátogató polgárokat. A kép csak úgy kerülhetett a nyilvánosság elé, hogy a rendezők a katalógusban a következő, esetlen korrektúrával nyomatták le: „Ujoncozás az 1848 előtti időben”.

Am nem csupán a képek neve, hanem még a művészek neve is megkapta a magáét a derék osztrák cenzortól. Ugyanaz a Züllich, akinek két szoborhistoriáját már elmondottuk, 1852-ben Rómában tartózkodott és ebben az időben német nevét magyarral akarta fölcserélni. Valóban faragott is 1–2 munkát, amelyeken már új művészneve olvasható: Czélkutu. Am ez a lázadás szöveget ütött a cenzor fejébe, aki a szöveget tovább ütötte a bécsi külügyminiszter koponyájába, amelyet ez azonnal továbbírt a római nagykövethoz és Züllich szigorú tilalmat kapott, hogy ilyesmit ne merjen többé elkövetni.

Ha a cenzúra keze így elérhetett egészen Rómáig, ne csodálkozzunk, ha megtalálta a ribilliót a közeli Svábhegy bozótjai közt is, bár azok akkor nagyrészt járhatatlanok voltak. A dolog úgy történt, hogy Széchenyi tisztelői 1860-ban kis emléket készíttettek Gerenday Antallal és ezt a Széchenyi-hegyen akarták elhelyezni. Ebben is forradalmi aktust szimatolt a cenzúra és csak egyévi kapacitálás és viccelődés után lehetett a hatósági engedélyt megkapni, pedig akkoriban a Széchenyi-hegy még olyan elhagyatott